

СПЕЦИФІКА Й АРХЕТИПІКА ОБРАЗУ ВЕЛИКОЇ БОГІНІ В РОМАНІ Г. УЕЛЛСА „МІСТЕР БЛЕТСУОРСІ НА ОСТРОВІ РЕМПОЛЬ”

Виявляються архетипічні риси образу Великої Богині в романі „Містер Блетсуорсі на острові Ремполь” Г. Уеллса. Образ Великої Богині пов’язаний із темою трійної богині, яка втілювалася в образах трьох жінок. Кожний із жіночих образів репрезентує певні архетипічні риси образу Великої Богині, в якому взаємодіють потворне, прекрасне та буденне.

Ключові слова: архетипічні риси, Велика Богиня, тема трійної богині, потворне, прекрасне, буденне.

Образ Великої, або Білої, Богині (Дами) – один із центральних образів англійської етнокультури. Він втілений у таких творах англійської літератури, як „Плавання Брана” (VII ст.), північноангл. „Заклинання від Нічної відьми” (XIV ст.), „Господиня озера” Е. Спенсера (1552–1599), „Венера і Адоніс”, „Сон у літню ніч”, „Макбет” У. Шекспіра (1564–1616), віршах Дж. Донна (1572–1631), „Старий моряк” С. Кольріджа (1772–1834), „Безжальна красуня” Д. Кітса (1795–1821) тощо. Про взаємозв’язок образу острова та образу Білої Богині, досліджуючи англійську поезію, влучно висловився англійський міфолог Р. Грейвс: „<...> показником поетичного бачення виявляється точність, з якою поет зображує Білу Богиню й острів, де вона панує” [2, с. 39]. Р. Грейвс, аналізуючи образ Білої Богині, відзначає: „Британському складу ума чужде біблійне уявлення про безумовну перевагу чоловіка над жінкою: у суспільному житті сентиментальні британці підкоряються правилу „спочатку дами”. У Британії живе позасвідомий потяг до богинь” [2, с. 199–200]. І далі: „Британія процвітає, коли на троні королева” [2, с. 203].

Цей образ – Великої, або Білої, Богині, Дами, Матері, Музи – досліджувався також у працях Г. Казакевича [4], В. Я. Проппа [7], Дж. Фрезера [11], К. Г. Юнга [12] тощо.

Об’єкт дослідження – роман „Містер Блетсуорсі на острові Ремполь” (1928) Г. Уеллса. Вибір цього роману зумовлений тим, що образ Великої Богині виявляється визначальним у творі, взаємопов’язаним із темою депресії, неврозу та божевілля – головними темами у романі.

Сам роман „Містер Блетсуорсі на острові Ремполь” досліджувався такими вченими, як Ю. Кагарлицький [3], А.Є. Лебедев [5], А. Любимова [6], А.С. Ромм [8]. Усі вони визначали соціально-політичну проблематику роману, виявляли роль гротеску у творі

(А.Є. Лебедєв), досліджували роман у кількох аспектах – історико-літературному (традиція англійського сатирико-фантастичного роману та її переосмислення на новому історичному етапі), теоретичному (уточнення специфіки сатирико-фантастичного жанру в його відношенні до наукової фантастики (science fiction), романтичного роману (romance) і реалістичного роману (novel) (А. Любимова). Образ Великої Богині вивчався вищезазначеними вченими з точки зору соціальної проблематики. В їх інтерпретації Велика Богиня – уособлення архаїчної культури не тільки на острові Ремполь, а також у цивілізованій Англії; символ псевдодемократії й війни. Однак ніхто з учених не виявляв архетипічні риси цього образу. Мета статті – висвітлити характерні риси образу Великої Богині, а також його специфіку й архетипіку в романі „Містер Блетсуорсі на острові Ремполь” Г. Уеллса.

Образ Великої богині виявляється одним із найголовніших образів у різних етнокультурах, оскільки в будь-якій культурі досі збереглися залишки матриархату (культ діви Марії у католицьких країнах, релігія сінто в японців – обожнювання богині сонця Аматерасу). Р. Грейвс у книзі „Біла богиня” відзначає, що Біла богиня (Велика богиня) може набувати будь-який тваринний або людський вигляд: богиня здатна перетворюватися на свиню, лисицю, змію, русалку, стару відьму або чарівну молоду жінку. У цієї богині чимало імен у міфології: Біла богиня, Біла Дама, Муза, Велика богиня, Мати всього суцього, Мара, Наречена з Білих Холмів, Наречена-Золотоволоска, мати короля Слави тощо. Біла Богиня Р. Грейвса, юнганський архетип матері, вищі божественні сутності, які ставали об'єктом досліджень багатьох учених (Г. Казакевич, Дж. Фрезер, В.Я. Пропп тощо) – це різні варіанти назв одного й того ж образу, який втілює собою вище жіноче начало. Цей образ може мати позитивні конотації (добра богиня, чарівниця, Деметра, Ісіда, Богородиця) та негативні (зла фея, богиня, відьма, Кібела, Астарта, Калі). Іноді цей образ не має ані позитивного, ані негативного навантаження, виявляючись лише втіленням певного уявлення про час та майбутнє (норни, мойри). Рідше образ вищої жіночої сутності був багатоаспектним: вона символізувала позитив і негатив водночас. Наприклад, кельтська Велика Богиня. З одного боку, вона захищала землю племені, робила її плодючою. З іншого ж, ця богиня надсилала біди, нещастя, війни. Недарма в ірландській міфології втіленням Великої Богині були три жорстокі богині війни: Морріган, Маха і Бодб.

Образ Великої богині Г. Уеллса має паралелі з жорстокою Великою богинею острівних кельтів. Уеллсівська богиня має також спільні риси з образом Нічної відьми із „Заклинання від Нічної відьми”. Нічна відьма живе в одному з гнізд, які знаходяться у розщілинах скель або на гілках дерев. Ці гнізда викладені білим кінським волоссям (одне з найчастіших перевтілень Білої богині – біла кобила) і щелепами та внутрішніми органами поетів, які шанували Нічну відьму. Уеллсівська Велика богиня, за переконанням дикунів з острова Ремполь, теж живе у

розщелині скелі, прикрашеній скальпами остров'ян, що колись поклонялися цій богині. На острові Ремполь зі скелі була вирізана „Велика богиня”. Це перше, що побачив містер Блетсуорсі, коли дикуни везли його на острів. Зображення богині готує читача до звичаїв і традицій кровожерливого племені: „<...> здавалося, одна її рука стискає дубину, дико витріщені очі були обведені білими кругами, а западина рота по краях вицяткована плямами червоної і білої фарби – створювалося враження зубів і крові, що стікає. В яскравому ранковому світлі ця фігура створювала жахливе, огидне враження. Згодом я дізнався, що це „Велика богиня”, яку шанували на острові” [9, с. 96].

Г. Уеллс, зображуючи Велику богиню в романі „Містер Блетсуорсі на острові Ремполь”, не відступає від британської культурної традиції. Велика богиня – головна божественна істота жіночої статі на острові, яку мусить шанувати кожний дикун з острова Ремполь. Окрім богині, існують ще духи померлих предків, яким теж слід віддавати шану, але вони не відіграють такої значної ролі у побуті та культурі дикунів, як богиня. Велика богиня отримує найбільшу кількість жертв, від її імені говорить Священний Божевільний (містер Блетсуорсі), через що його слова є священними для племені. Ореол священності, пов'язаний із жіночою іпостассю головного божества племені – Великою богинею, оберігає від смертної кари та дає право містеру Блетсуорсі порушувати певні табу. Уеллсівська Велика богиня продовжує низку образів Білої богині, створених англійськими митцями (Е. Спенсер, У. Шекспір, С. Кольрідж, Д. Кітс): кривава, холоднокрровна, загадкова та всемогутня богиня.

Образ уеллсівської Великої богині пов'язаний із темою трійної богині, яка втілилася в образах трьох жінок – Олівії, Вені та Ровені. Олівія являє собою тип холоднокрвної прагматичної жінки, яка все ж має певний шарм, чарівність, вміння спокушати та вселяти кохання. Навіть побачивши зраду Олівії, Блетсуорсі з великим зусиллям проганяє її від себе, боячись заглянути їй в очі та піддатися її чарам. І через декілька років Блетсуорсі пам'ятатиме її як чарівну молоду дівчину: „Яка гарна була з неї дівчина, яка принадна, яка тендітна! Ще й тепер я зміг би згадати всі її принади, коли б тільки схотів мучити себе тим. Золотокоса, білолиця, сяяла вона <... > наче сонце поміж листям” [9, с. 30]. Головний герой ставиться до Олівії, як до богині: „<...> в думках я огорнув її своєю ревнивою опікою, немовби я був храм, збудований на її честь, а вона – святиня того храму” [9, с. 31].

Автор неодноразово підкреслює, що Олівія була звичайною гарною дівчиною зі “схильністю до простого”, як висловився про неї Гревз. І сам Блетсуорсі скоро впевнився, що в неї не було нічого надзвичайного: „Богиня, що на неї я молився доти, щезла. Місце її заступила звичайнісінька молода дівчина з розпатланими кучерями кольору стиглої пшениці, перше така жадана для мене і ще й досі неказанно принадна” [9, с. 37]. Г. Уеллс акцентує увагу, що Олівія, будучи звичайною дівчиною, дуже спокуслива й принадна. Олівія перш за все спокусниця. Не відзначаючись великим розумом, скромною

поведінкою, дівчина спокушає як трохи легковажного Гревза, так і романтичного, але серйозного в любовних справах Блетсуорсі. Отже, нічого надзвичайного у Олівії не було: ні певної таємничості, загадковості, як у Сари з роману „Жінка французького лейтенанта” Дж. Фаулза, ні вміння витонченої спокуси, як у Лідії Ротштейн з оповідання „Червоногуба гостя” Ф. Сологуба, ні витонченості манер, якими відзначалася леді Чаттерлі з роману „Коханець леді Чаттерлі” Д. Лоуренса – словом, у Олівії не було нічого, що вирізняло б її серед інших молодих гарних дівчат. Постає питання: в чому ж секрет спокусливості такої красивої, але водночас такої звичайної Олівії? Ж. Бодрійяр у книзі „Спокуса” зауважує, що насправді спокусливі лише ті, хто нічого з себе не представляє: „Великі спокусниці і великі зірки ніколи не сяють талантом або розумом, вони сяють своєю відсутністю. Вони сяють своєю нікчемністю і своїм холодом” [1, с. 173]. Ж. Бодрійяр згадує також книгу „Позасвідоме поневолі” В. Декомба, французького філософа, який теж досліджував феномен спокуси. В. Декомб зазначає, що спокушує не який-небудь жіночий трюк, а те, що він зроблений для певної людини [1, с. 128]. Олівія, холодна, прагматична і у воднораз звичайна дівчина, має одну важливу рису – вона вміє спокушувати, знає всі трюки, комбінації спокуси, щоб підкорити різних за характером людей – Гревза та Блетсуорсі.

Ж. Бодрійяр також писав про тісний взаємозв'язок істерії та спокуси: „Істерія з'єднує пристрасть спокуси з пристрастю симуляції” [1, с. 210]. Таким чином, істерія – ще один засіб Блетсуорсі захиститися від спокуси. Адже ж спокуса – це, певною мірою, маніпулювання людиною, розігрування певної гри за допомогою певних знаків, символів, комбінацій. Невроз стає спробою Блетсуорсі захиститися від спокусливості Олівії, його перетворення на маріонетку.

У житті Блетсуорсі була присутня ще одна жінка, яка згодом стала його дружиною, – Ровена. Ровена — це образ, в якому об'єдналися риси власне Ровени, рішучої й трохи егоїстичної дівчини, та Вени, тендітної лагідної дівчини з марень Блетсуорсі. Вена настільки лагідна, ніжна, тендітна й чарівна, що являє собою ідеал, яким залишається доти, поки Блетсуорсі не перестане марити і Вена перетворюється на Ровену. У Блетсуорсі інше ставлення до Ровени, ніж до Олівії. Блетсуорсі був настільки захоплений Олівією, що навіть після зради кілька років потому він не може тверезо розсудити, які саме недоліки мала його колишня кохана, обмежуючись словами „звичайна дівчина”. Проте Блетсуорсі холоднокрівно й тверезо перераховує всі недоліки Ровени: „Я зовсім не хочу ідеалізувати мою дружину на догоду сентиментальному читачеві й запевняти, що вона була по суті гарна дівчина. Вона була така ж егоїстична, як і більшість нас, така сама заздрісна й марнолюбна. Вона користалася своєю вродою й темпераментом (а була дуже вродлива й темпераментна), як багато чоловіків користаються силою – задля особистої вигоди” [9, с. 177]. Перелік недоліків Ровени зовсім не означає, що Блетсуорсі не відчував до неї ніяких теплих почуттів. Але одруженням Блетсуорсі „вбиває”

свій ідеал: Ровена перестає існувати як ідеальна, лагідна і трохи загадкова кохана. З мрії вона перетворилася на реальність, на звичайну красиву молоду жінку.

Сам острів відіграє роль ізольованого місця, де головний герой шукає свою ідеальну кохану. І щойно він знаходить свій ідеал і цей ідеал перестає бути ідеалом, перетворюючись на буденну реальність, острів щезає і виявляється лише маренням головного героя. На думку Дж. Фаулза, ізольоване місце як *locus* основних подій у творі часто зустрічається у письменників-чоловіків. Ізольоване місце може являти собою безлюдний острів, ліфт, пустелю тощо. Дж. Фаулз відзначає: „Загальною рисою таких фантазій було усамітнення у певному тісному приміщенні – як під човном у Харді, – де Кохана буде вимушена звернути на мене увагу” [10, с. 217-218]. Ніжна та ідеальна Вена відразу звертає увагу на Блетсуорсі, тому що він може захистити її від жорстокого Ардама. Однак як тільки Вена перетворюється на Ровену, мрія – на дійсність, острів виявляється лише галюцинацією, викликаною неврозом Блетсуорсі.

Після усього вищесказаного ми прийшли до таких висновків:

1. Специфічною рисою образу Великої богині в романі „Містер Блетсуорсі на острові Ремполь” Г. Уеллса виявляється її втілення в трьох різних за характером жінках – спокусливій Олівії, ніжній Вені та прагматичній Ровені. В образах цих жінок реалізуються архетипічні риси образу Великої Богині – образ Олівії репрезентує алогічну, почуттєву сферу людини. Олівія приваблює своїм вмінням спокушати і водночас духовно знищує того, хто сприймає її гру-спокосу всерйоз. Висловлюючись терміном К.Г. Юнга, в образі Олівії реалізується архетип Аніми, але деструктивної, спричиняючи невроз головного героя.

2. Ровена – символ подружнього благополуччя, що демонструє стабільність та спокій. Образ Вени являє собою ідеал, проекцію Іншої, в якій завжди присутній елемент загадковості, який не підлягає декодуванню.

3. Кожний із жіночих образів втілює ті чи інші архетипічні риси образу Великої богині, в якому взаємодіють прекрасне (Вена), потворне (Олівія) та буденне (Ровена).

1. *Бодрийяр Ж.* Соблазн / Жан Бодрийяр ; пер. с франц. – М. : Ad Marginem, 2000. – 318 с.
2. *Грейвс Р.* Белая богиня: Избранные главы / Роберт Грейвс ; пер. с англ. – СПб. : Амфора, 2000. – 382 с.
3. *Кагарлицкий Ю.И.* Герберт Уэллс. Очерк жизни и творчества / Юлий Иосифович Кагарлицкий. – М. : ТЕРРА – Кн. клуб, 2001. – 431 с.
4. *Казакевич Г.М.* Кельти: традиційна культура та соціальні інститути / Геннадій Михайлович Казакевич. – К. : Фітосоціоцентр, 2006. – 260 с.
5. *Лебедев А.Е.* Традиции сатиры Свифта в социальной фантастике Герберта Уэллса : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук :

- спец. 10.01.05 „Литература стран Западної Європи, Америки і Австралії” / Лебедев А.Е. – М., 1981. – 22 с.
6. *Любимова А.Ф.* Проблематика і поетика романів Г. Уэллса / А.Ф. Любимова. – Иркутск : Ирк. ун-т, 1990. – 103 с.
 7. *Пропп В.Я.* Исторические корни волшебной сказки / Владимир Яковлевич Пропп. – М. : Лабиринт, 2000. – 336 с.
 8. *Ромм А.С.* Герберт Уэллс / А.С. Ромм. – Л. : Ленингр. отд-ние, 1959. – 44 с.
 9. *Уеллс Г.* Містер Блетсуорсі на острові Ремполі / Герберт Уеллс ; пер. з англ. – К. : Дніпро, 1969. – 234 с.
 10. *Фаулз Дж.* Кротовые норы / Джон Фаулз ; пер. с англ. – М. : Махаон, 2002. – 640 с.
 11. *Фрэзер Дж.* Золотая ветвь / Джеймс Джордж Фрэзер ; пер. с англ. – М. : АСТ, 1998. – 782 с.
 12. *Юнг К.Г.* Душа и миф. Шесть архетипов / Карл Густав Юнг ; пер. с нем. – К. : Порт-Рояль-совершенство ; М. : АСТ, 1997. – С. 250-252.

Аннотація

Выявляются архетипические черты образа Великой богини в романе „Мистер Блетсуорси на острове Ремполь” Г. Уэллса. Образ Великой Богини связан с темой тройной богини, которая воплотилась в образах трёх женщин. Каждый из женских образов репрезентирует определённые черты образа Великой Богини, в котором взаимодействуют безобразное, прекрасное и обыденное.

Ключевые слова: *архетипические черты, Великая Богиня, тема тройной богини, безобразное, прекрасное, обыденное.*

Summary

The article is devoted to defining archetypal features of the image of the Great Goddess in the novel „Mr Blettsworthy on Rampole island” by H.G. Wells. The image of the Great Goddess is connected with the theme of triple goddess which personified in the images of three women. Every of these women’s images represent some archetypal features of the image of the Great Goddess in which ugly, beautiful and ordinary things are interacted.

Key words: archetypal features, the Great Goddess, the theme of triple goddess, ugly, beautiful, ordinary.

Стаття надійшла до редколегії 23.10.2009